

Osobitné miesto v celej práci patrí veľmi obsažnej tretej kapitole, ktorá má názov *Kritika buržoazných koncepcií vedy (Novopozitivistická koncepcia vedy a její rozklad v 60. letech našeho století)*. Autorom sa podarilo na pomerne malom priestore (napríklad tomu, že kapitola je najrozsiahlejšou v celej monografii) podať veľmi výstižnú, presnú a názornú charakteristiku vývoja pozitivisticko-scientistickej koncepcie vedy v podstate od „Principia Mathematica“ až po súčasnú koncepciu „finalizácie vedy“ a z nej vychádzajúce tendencie k ďalším mutáciám.

Kapitola nadväzuje na skoršie práce našich autorov (i na práce členov autorského kolektívu) a vhodne využíva výsledky sovietskych filozofov kritizujúcich pozitivistický scientizmus, ako aj výsledky práce kolegov z NDR, osobitne pokiaľ ide o kritiku popperovskej koncepcie kritického racionalizmu a kuhnovskej teórie vedeckých revolúcií spočívajúcej na svojráznom historickom relativizme. Naša literatúra je nevelmi bohatá na práce zaoberajúce sa najnovším obdobím vývinu pozitivistického scientizmu, preto možno oprávnené predpokladať, že vzbudí opravdivý záujem u širšej čitateľskej verejnosti. Súdim tiež, že táto kapitola bude mať pozitívny ohlas medzi predstaviteľmi konkrétnych vied (a osobitne spoločenských vied), pretože objasňuje v základných črtách ten metodologický vývin, s ktorým sa takmer denne stretávajú v rôznych podobách a formách, keď vo svojej práci sú nútení narábať s buržoaznou literatúrou.

Pozitívne treba hodnotiť, že sa autorom podarilo veľmi plasticky a presvedčivo predostrieť pred čitateľa nebezpečenstvá prameniace pre metodológiu konkrétnych vied v pozitivistickom scientizme, ktoré inak bežne nie sú pre pracovníkov niektorých konkrétnych vied ihneď zrejmé. Kapitola tak vyplňa citeľnú medzeru, ktorá existovala v našej literatúre. Na druhej strane však treba poznamenať i to, že autori neprekročili istý rámec svojho vlastného profesionálneho záujmu o vec. Bolo by bývalo iste veľmi užitočné, keby boli prekročili túto hranicu v smere konkrétnejšej metodologickej pomoci jednotlivým vedám. Ide o to, že ak majú autori vôbec na mysli nejakú konkrétnu vedu, tak je to predovšetkým fyzika, prípadne astronómia.

Explozívny vývoj v niektorých vedách v ostatnom čase (v biológii, molekulárnej zvlášť, v genetike, v sociálnej psychológii a v celom rade nových hraničných disciplín) priam volá po hlbšom filozofickom a metodologickom objasnení vývojových procesov v konkrétnych vedách práve v spojitosti s pozitivistickým scientizmom. V tomto zmysle by bol čitateľ iste uvítal hlbší pohľad autorov predovšetkým na transfer pozitivisticko-scientistickej metodológie z prírodných vied (najmä z fyziky a novšie aj z biológie) do spoločenských vied, hlbšiu analýzu dôsledkov typicky pozitivisticko-scientistickeho spôsobu matematizácie konkrétnych vied, dôsledkov rozorvanosti formálneho a obsažného vo vede a vedeckom výskume, ako aj najnovšiemu úsiliu o „dialektizáciu“ a „historizáciu“ pozitivistického scientizmu. V ostatnom čase sa totiž na Západe v súvislosti s týmto programom vkladajú isté nádeje do aplikácií bifurkačných teórií.

Už v prvej polovici sedemdesiatych rokov sa objavili sporadické pokusy modelovať vývoj vedy prostredníctvom „teórie katastrof“, o ktorej, mimochodom, prenikli i do niektorých častí našej vedeckej a vedecko-pedagogickej inteligencie nie celkom seriózne informácie. V ostatnom čase sa objavili sporadické pokusy zobraziť protirečivé pohyby vo vede pomocou Hopfovej bifurkačnej teórie, ktoré spolu s aplikáciou teórie elementárnych katastrof predstavujú tendenciu, ktorú by nebolo predvídateľné ignorovať (ak už nič iné, tak predstavujú zvláštnu podobu, „exaktnejšiu“ alternatívu Kuhnovej koncepcie vedeckých revolúcií).

Pozornosť treba zbystriť i v súvislosti so snahami o renesanciu modelového prístupu k vede, k metodologickým inováciám v tejto oblasti filozofie a metodológie vedy a to v súvislosti s výbojmi súčasnej aplikovanej matematiky a výsledkami abstraktnej teórie systémov. Ruka v ruku s týmto vývojom idú i pokusy na širokom fronte zavádzať tieto matematické nástroje do konkrétnych vied a vydávať to za ich domnelú „dialektizáciu“ (napr. v biológii, ekonómii, v globálnych modeloch atď.).

Recenzovaná monografia ponecháva nateraz tieto trendy mimo zorného poľa svojho záujmu, podobne ako všetky širšie buržoázne a iné nemarxistické koncepcie vedy vyrastajúce z inej filozofickej a metodologickej pôdy, než je pozitivistický scientizmus. Čitateľská obec by iste privítala kritické objasnenie týchto problémov, najmä keby bola na takej vysokej úrovni, na akej je tretia kapitola.

Vo štvrtej kapitole, ktorú jej autori nazvali *K otázkám interpretace vedy a techniky v současném buržoazním chápání techniky*, odhaľujú deformované chápanie techniky v rámci buržoáznej filozofie techniky a jeho odzrkadlenie v buržoazných dezinterpretáciách vedeckotechnickej revolúcie. Sprístupňujú čitateľovi jednotlivé kon-

cepcie techniky a tak prispievajú k širšiemu chápaniu nielen buržoáznej filozofie techniky samej, ale aj vedy a ich simultánnej aplikácie v konkrétnej spoločensko-ekonomickej realite. Cenné je i to, že autori vnášajú určitý „poriadok“ do termínov a kategórií, ich veľmi rozmanitých a často protirečivých vymedzení. Tým viac, že i naša literatúra v jednotlivých oblastiach nie je jednotná, z čoho pramení celý rad nedorozumení. Správne vymedzenie a chápanie týchto problémov nemá význam len pre jednotlivé konkrétne vedy, ktoré s nimi musia nevyhnutne narábať, ale aj pre konkrétnu spoločensko-ekonomickú prax a napokon aj pre bežný každodenný život. Odhaľovanie buržoáznych dezinterpretácií vzťahu vedy a techniky má preto i bezprostredný ideologický význam, v čom tiež treba vidieť prínos tejto kapitoly.

V poslednej, piatej kapitole, ktorá bola nazvaná *Kritika súčasných revizionistických koncepcií vedeckotechnickej revolúcie a reálny socializmus* autori sústredili pozornosť na tie momenty vývoja súčasného revizionizmu, v ktorých sa zračí úsilie o aplikáciu revizionistických koncepcií vedeckotechnickej revolúcie na boj proti reálnemu socializmu. V kapitole sa zreteľne konfrontuje marxisticko-leninské vysvetlenie a riešenie problémov súčasnosti s revizionistickými prístupmi. Cenné je, že sa v kapitole explicitne vyzdvihujú niektoré zmeny v metódach súčasného revizionizmu a ich význam pri dosahovaní tak dlhodobých, ako aj taktických cieľov revizionizmu. V kapitole sa správne zdôrazňuje, že všetky súčasné podoby revizionizmu v interpretáciách vedeckotechnickej revolúcie sú zamerané na praktické použitie v boji s marxisticko-leninskou teóriou a k boji proti jej aplikáciám v krajinách reálneho socializmu.

Tesné spojenectvo medzi súčasným revizionizmom a rozmanitými buržoáznymi teoretikmi sociálno-historického a inštitucionálneho zamerania ukazuje, že k boju proti reálnemu socializmu sa zjednocujú a spolčujú revizionisti so všetkými nepriateľmi socializmu, ako o tom svedčí prípad niektorých československých pokrízových emigrantov. Je pozitívnu črtou kapitoly, že sa vracia ku kritike československých revizionistov na novej, súčasnej úrovni poznania, že akcentuje aktuálnosť a ďalej pretrvávajúcu validitu záverov z „Poučenia“. Čitateľ by bol iste uvítal, keby sa v kapitole bol dozvedel niečo o najnovšej činnosti československej emigrácie. Aj keď je odstup od vydania novej knihy O. Šika, *Humánná hospodárska demokracia*, nevelký, bolo by veľkým prínosom pre ofenzívnosť a výslednosť nášho ideologického boja, keby marxisticko-leninská kritika tejto jeho knihy bola zahrnutá do kapitoly ohlasovanej knižnej verzie recenzovanej práce.

Ako komplexná a vyvážená štúdia o súčasných nemarxistických deformáciách a dezinterpretáciách v oblasti vedeckotechnickej revolúcie iste prispieje k rozvoju teoretického a ideologického boja s marxizmu-leninizmu nepriateľskými teóriami. Monografiu možno odporúčať pracovníkom výskumu v oblasti spoločenských i ostatných konkrétnych vied, pracovníkom na ideologickom fronte i poslucháčom vysokých škôl a vedeckým aspirantom. Ostáva vysloviť nádej, že sa čoskoro stretneme na knižných pulkoch s rozšírenou knižnou verziou recenzovanej práce.

Ladislav Andrášik

Výzkum kulturního života mládeže v VI. pětiletce

Rokem 1980 končí období šestého pětiletého plánu, a tak se tento rok stává i v československé sociologii rokem bilancí některých výzkumných úloh.

V tomto směru významné místo zaujímá úkol Ústavu pro výzkum kultury v Praze – *Výzkum kulturního života mládeže*. Jeho zařazení do výzkumné činnosti ústavu bylo především motivováno snahou vybudovat účinný systém vědeckovýzkumné činnosti, na jehož základě by bylo možné komplexně a koordinovaně působit na mladou generaci, neboť je zřejmé, že koncepci účinné výchovy mládeže lze vytvářet jen na základě hlubokých znalostí a analýz problémů mládeže. Výzkumu kulturního života mládeže se proto věnují oba výzkumné ústavy orientované k problémům kultury, jak pražský, tak bratislavský. Existuje mezi nimi úzká spolupráce a koordinace při plánování výzkumné činnosti.

Do pětiletého plánu výzkumné činnosti Ústavu pro výzkum kultury byl úkol zařazen na základě závěrů České národní rady ke zprávě vlády ČSR o rozvoji kultury

a dále na základě požadavku kulturního výboru Federálního shromáždění ČSSR. Zároveň se stal součástí dílčího úkolu státního plánu základního výzkumu *Perspektivy kulturního systému v ČSR*.

Při koncipování výzkumu řešitelé důsledně vycházeli z potřeb a požadavků stranických a vládních orgánů, tak jak je ve vztahu k otázkám mládeže charakterizoval XV. sjezd KSČ: „... Soudobá etapa vývoje naší společnosti klade na mladou generaci nové náročné úkoly, které od strany a společnosti vyžadují komplexní, jednotný a cílevědomý postup při přípravě a začleňování mládeže do společnosti“. Zkoumání problematiky mladé generace v celém rozsahu představuje široký komplex otázek ekonomických a sociálních, otázky spojené s účastí mladé generace na řízení, s účastí na životě společnosti vcelku, dále otázky vzdělání, otázky chování mládeže ve volném čase, v pracovní sféře, otázky kulturní úrovně, životní úrovně atd. Jak je zdůrazněno ve výzkumném projektu úkolu, v procesu formování socialistického způsobu života mladé generace připadá stále významnější role kultuře.

Všechny zpracované a vydané materiály popisovaného úkolu vycházejí z širokého pojetí kulturního života, ze zdůraznění jeho významu jako komponenty v celkovém referenčním rámci životního způsobu. Z toho jsou také odvozeny dvě základní roviny výzkumu: za první — jde o zjišťování současného stavu a formulování tendencí v rozvoji kulturního života (jeho podílu a funkcí) v rámci celého socialistického způsobu života; za druhé — o zkoumání adekvátnosti kulturního systému vzhledem k potřebám kulturního života.

Hlavním cílem výzkumu byla identifikace a hluboká analýza struktury života mládeže, vazeb uvnitř této oblasti a její dynamika. Znamenalo to zaměřit pozornost „... nejen na formy a projevy kulturního života mládeže a jejich saturaci jednotlivými kulturními faktory, ale rovněž na způsoby, jimiž se tyto formy a projevy realizují“.

Souhrnně řečeno, šlo o to, na základě analýzy současného stavu vytvořit podklady pro koncipování programů kulturně výchovného působení společnosti na mladou generaci prostřednictvím kultury.

Při vymezení mládeže jako objektu zkoumání vycházeli autoři výzkumného projektu z marxisticko-leninské teorie třídní a sociální struktury společnosti a rozlišovali třídně a sociálně diferencované skupiny mládeže; přitom kladli důraz na dominantní úlohu dělnické třídy, resp. dělnické mládeže připravující se na dělnická povolání. V kontextu tohoto pojetí vymezili mládež jako „třídně diferencovanou sociálně demografickou skupinu společnosti, která zahrnuje mladé lidi ve věku od 15 do 29 let“; přitom její úloha a místo ve společnosti, její světový názor, zájmy a potřeby, hodnotová orientace jsou determinovány existujícím charakterem sociálně politického zřízení a danou historickou situací.

Při přípravě základní koncepce výzkumu byl kladen důraz i na komparativní metodu, a to 1. na komparaci dat za sociální skupinu mládeže jako celek a za skupinu dělnické mládeže, 2. na komparaci dynamiky kulturního života podle věkových skupin dělnické mládeže a mládeže jako celku. Byly zkoumány vazby dělnické mládeže na jiné skupiny mládeže a na některé třídně sociální skupiny.

Výsledné materiály přinášejí celou řadu komparačních dat. Máme na mysli například závěrečnou zprávu *Zájmové umělecké aktivity mládeže* [1980], dále studii *Kulturní aktivity a zájmy dělnické mládeže* [1978] a v neposlední řadě i studii *Rodina a kulturní život společnosti* [1979].

Autoři si při koncipování výzkumu byli vědomi, že nemohou pokrýt vymezené téma absolutně. Proto se snažili zaměřit svoji pozornost pouze k některým základním a společensky významným okruhům problému kulturního života mládeže. Struktura výzkumu samého byla vcelku logicky tvořena sedmi relativně samostatnými problémovými okruhy. První je věnován základní analýze hlavních faktorů kulturní interakce, druhý otázkám rodiny (v kontextu kulturního života), třetí část je zaměřena na jeden z hlavních nástrojů kulturní politiky — hromadné sdělovací prostředky. Čtvrtý problémový okruh řeší závažnou problematiku způsobu a charakteru práce ve vztahu k mládeži a kultuře zvláště. Pátá část je založena na výsledcích terénního reprezentativního šetření zájmových uměleckých aktivit mládeže. Šestý okruh je věnován zkoumání forem, metod, organizace a otázek institucionálního zabezpečení kulturně výchovného působení kulturních zařízení mezi mládeží.

Součástí úkolu bylo i sestavení výběrové bibliografie, zahrnující knižní, časopiseckou i vědecko-výzkumnou produkci věnovanou otázkám mládeže a kultury v ČSSR v letech 1971–1980. Celá bibliografie podává velice přesný obraz naší do-

máci produkce a stane se jistě vyhledávaným materiálem. Je rozdělena do tří dílů, které zahrnují období let 1971–1975 (díl I.), 1976–1977 (díl II.) a 1978–1980 (díl III.).

Na každém z uvedených problémových okruhů se podíleli odborníci z různých oborů a z různých sociologických disciplín a podařilo se zajistit řadu zajímavých a podnětných materiálů, vydaných většinou ve formě sborníků. Kromě toho bylo vypracováno několik interních studií. Na tomto místě věnujeme dále pozornost pouze některým knižním publikacím vydaným v rámci úkolu *Výzkum kulturního života mládeže*.

1.

Relativně samostatným problémovým okruhem bylo zkoumání otázek rodiny, jehož některé výsledky byly uveřejněny ve sborníku *Rodina – mládež – kultura* [1979].

Sborník je pokusem o zachycení současné problematiky rodiny v širších souvislostech. Stati jsou orientovány jak na teoretické otázky marxistického chápání rodiny, tak na informace o některých závažnějších výzkumech současné rodiny v socialistické společnosti (např. stati Wynnyczuka, Malé a Maříkové). Část sborníku je věnována otázkám stavu společenské péče o rodiny s dětmi v Československu.

Statí J. Suchého *Socializační funkce rodiny* obsírně rozebírá otázky úlohy rodiny ve struktuře socializačního procesu. Věnuje pozornost mezigeneračním vlivům v socializačním procesu a otázkám socializace mladého člověka v socialistické společnosti.

Na základě výsledků z komparací celostátních dat s výběrovými šetřeními mladých rodin dokumentuje V. Wynnyczuk ve stati *Změny v charakteristikách mladých rodin ve světle nových výzkumů z poválečného populačního vývoje* výrazné sblížovací tendence mezi mladými rodinami z průmyslových aglomerací a z venkova. Zvláštní pozornost věnuje kultuře manželského soužití, otázkám výchovy k rodičovství atd.

Z výsledků reprezentativního výzkumu indikátorů kulturní úrovně vychází I. Maříková ve stati *Rodina a její kulturně výchovná funkce*. Rozebírá významné momenty v součinnosti působení kulturních zařízení a rodiny na mladého člověka a zdůrazňuje, že na kulturní úroveň rodiny má hlavní vliv intenzita kulturních zájmů rodičů.

2.

Problematické zkoumání hromadných sdělovacích prostředků je věnován sborník osmi studií *Hromadné sdělovací prostředky – mládež – kultura* [1979]. I tento sborník je orientován jak na teoretické problémy otázek masového sdělování, tak i na praktické aspekty vycházející z empirických šetření či z rozborů současné programové tvorby pro mládež.

Stěžejním materiálem je úvodní teoretická studie *Výchovná funkce prostředků masového sdělování ve vztahu k mládeži* (O. Čmolík). Autor se v ní zabývá především společensko-ideologickou úlohou prostředků masového sdělování ve vztahu k mládeži a v tomto rámci vymezuje základní typy působení na děti a mládež. Diskutuje úlohu prostředků masového sdělování při osvojování sociálních rolí mládeže a hlavní směry optimalizace působení hromadných sdělovacích prostředků v procesu socialistické výchovy mládeže.

Další stati jsou věnovány především jednotlivým masovým médiím (televizi, rozhlasu a tisku) a analýze jejich programové orientace ve vztahu k mládeži.

Samostatnou částí zkoumání problematiky hromadných sdělovacích prostředků byl výzkum *Sociálně psychologická analýza dopisů mladých lidí hromadným sdělovacím prostředkům* [1980]. Výsledná studie je věnována specifickým otázkám zpětné vazby mezi subjektem a objektem masového sdělování. Při zpracování rozsáhlého materiálu bylo mimo jiné použito metody obsahové analýzy. Práce je spíše rázu deskriptivně analytického a část závěrů má hypotetický charakter. Ukazuje však na příkladu spontánních aktivních přístupů mladých lidí ke kulturním obsahům hromadných sdělovacích prostředků (rozuměj ve formě dopisů), jak velký význam mají v životě mladého člověka právě mass-media.

3.

Ve výzkumu kulturního života mládeže má stěžejní místo sféra práce, zvláště pak charakter práce a její sociální souvislosti, které ovlivňují a formují kulturní život mládeže. Rozboru těchto determinant je věnován sborník pěti studií *Práce – mládež – kultura* [1978].

Jde o základní tematiku současné marxistické sociologie kultury a vydaný sborník